

Розділ 1

Дитинство

Вінстон Черчилль народився в 1874 році, в середині вікторіанської доби*. У листопаді того року леді Рендольф Черчилль, перебуваючи на сьомому місяці вагітності, під час полювання в Бленемському палаці** посковзнулась і впала, а за кілька днів у кінному екіпажі на труській дорозі відчула перейми. Її швидко доправили до палацу, де вона рано вранці 30 листопада народила первістка.

Розкішний Бленемський палац належав дідові малюка, сьомому герцогу Мальборо. По батьковій лінії Вінстон був нащадком британського аристократа — першого графа Спенсера, хороброго воєначальника Джона Черчилля, першого герцога Мальборо, який командував об'єднаною армією союзників, що перемогла Францію на початку XVIII століття. Всі предки хлопчика по материнській лінії були американцями; батько його матері Леонард Джером був успішним біржовим маклером, фінансистом і власником газети у Нью-Йорку. За сто років перед тим його предки воювали в армії Вашингтона за незалежність американських колоній.

Майже за рік до народження Вінстона його батька лорда Рендольфа Черчилля обрали до Палати громад британського парламенту від Вудстока, де знаходився маєток Бленем. У цьому невеличкому містечку (близько тисячі мешканців з правом голосу) віддавна звикли обирати до парламенту членів герцогської родини або тих, кого вона запропонує. У січні 1877 року дід малюка, сьомий герцог Мальборо, був призначений віце-королем Ірландії, а лорд Рендольф став його особистим секретарем. Дворічний хлопчик разом із батьками та нянею місіс Еверест переїхав до Дубліна.

Коли Вінстону виповнилося чотири роки, Ірландія страждала від катастрофічного неврожаю картоплі, тож почав набувати популярності націоналістичний рух під проводом феніанців***. «Моя няня місіс Еверест їх боялася, — пізніше згадував він. — Я вирішив, що то погані люди, які, лиш дай їм волю, ні перед чим не зупиняться». Одного разу, коли хлопчик катався на своєму віслучкові, місіс Еверест здалося, що

* В історії Сполученого Королівства так називається період правління королеви Вікторії (20 червня 1837 — 22 січня 1901 року).

** Бленемський палац — замський будинок, розташований у Вудстоку, графство Оксфордшир (Англія). Є основною резиденцією герцогів Мальборо і названий на честь його перемоги під Бленгаймом (в англійській вимові — Бленем) у 1704 році. Це єдиний некоролівський і неєпископський замський будинок в Англії, що отримав статус палацу.

*** Феніанці, фенії — члени Ірландського революційного братерства (ІРБ) та Братерства феніанців, які у другій половині XIX — на початку XX ст. боролися за визволення Ірландії від британського панування.

до них наближається хода феніанців. «Нині я впевнений, — писав Черчилль згодом, — що то була стрілецька команда на марші. Але ми всі дуже стривожилися, особливо віслук, який почав брикатися з переляку. Я вилетів із сідла і отримав струс мозку. Таким було моє перше знайомство з ірландською політикою!»

В Дубліні для хлопчика запросили не лише няню, а й гувернантку, яка вчила його читання та математики. «Це ускладнювало моє життя і, наче тінь, постійно затьмарювало його, — згадував Черчилль, — Уроки відривали від цікавих занять у дитячій кімнаті або в саду». Леді Рендольф хоча й «не брала в цьому участі» особисто, але схвалювала ці методи й «майже завжди була на боці гувернантки».

П'ятдесят років потому Черчилль писав про свою матір: «Вона сяяла для мене, як вечірня зоря. Я сердечно любив її, але з відстані». Малюкові бракувало материнського тепла і турботи, але ними щедро ділилася з ним няня. «Няня була моєю повірницею, — згадував Черчилль. — Саме місіс Еверест доглядала мене і виконувала всі мої забаганки. Їй я виливав свої численні турботи».

У лютому 1880 року народився брат Вінстона Джек. «Я пам'ятаю, як до моєї спальні в дублінській віце-королівській резиденції зайшов батько і сказав мені, п'ятирічному: «Тепер ти маєш маленького братика», — згадував Черчилль шістдесят п'ять років потому. Невдовзі після народження Джека сім'я повернулася до Лондона й оселилася в будинку за адресою Сент-Джеймс Плейс, 29. Там Вінні дізнався про смертельну хворобу Дізраелі, колишнього прем'єр-міністра від консервативної партії. «Я чекав, що лорд Біконсфілд* скоро помре, — писав він згодом, — і от настав день, коли всі довкола ходили з дуже сумними обличчями, бо (так вони казали) видатний державний муж, який любив нашу країну і кинув виклик росіянам, помер через те, що невдячні радикали розбили йому серце». Бенджамін Дізраелі, перший граф Біконсфілд, помер, коли Черчиллю було шість років.

Різдво 1881 року, невдовзі після свого сьомого дня народження, Вінні святкував у Бленемі. Саме звідти 4 січня 1882 року він написав свого першого листа, який дійшов до нас: «Люба матусю, сподіваюся що ви здорові. Я дуже-дуже дякую за гарні подарунки — всі ці солдатики, прапори й замки такі милі, і я такий вдячний вам і дорогому папá. Я люблю вас і багато разів цілую. З любов'ю, ваш Вінстон». Навесні хлопець ще два місяці перебував у Бленемі. «За містом так добре, — писав він матері у квітні. — Значно приємніше гуляти в саду і парку, ніж у Грін-парку** чи Гайд-парку***». Але Вінні скучав за батьками, тож коли його бабуса поїхала до Лондона, написав батькові: «Я хотів би поїхати разом з нею, щоб поцілувати вас».

В Бленемі за хлопчиками доглядала місіс Еверест. «У п'ятницю ми ходили до водоспаду, — писав Вінні леді Рендольф перед Великоднем, — і бачили змію, яка повзала у траві. Я хотів її вбити, але Еверест не дозволила». Того Великодня місіс

* Титул «граф Біконсфілд» був запроваджений королевою Вікторією спеціально для прем'єр-міністра Бенджаміна Дізраелі у 1876 році.

** Грін-парк — королівський парк у Лондоні біля Вестмінстера, між Гайд-парком і Сент-Джеймським парком.

*** Гайд-парк — королівський лондонський парк у середмісті, улюблене місце відпочинку лондонців і гостей міста.

Еверест возила братів на острів Вайт*, де чоловік її сестри працював головним наглядачем у в'язниці Паркхерст. Вони зупинилися в його будиночку у містечку Вентнорі, на березі моря. Звідти Вінні писав матері: «У нас був пікнік, ми пішли до Сандауна, пообідали на пляжі і ходили дивитися фортеці і гармати в Сандауні. Там були величезні гармати на 18 тонн».

Тієї осені Вінстону оголосили, що його збираються відправити до пансіону. «Я був із тих дітей, — згадував він, — яких дорослі безцеремонно-поблажливо називали «трудними». Раптом я дізнався, що маю їхати з дому на багато тижнів, щоб вчитися під наглядом учителів». Проте не для всіх хлопчик був «трудним»: сестра леді Рендольф Леоні вважала його «дуже дотепним, вельми розкутим і доброзичливим».

До пансіону Сент-Джордж, що поблизу Ескота, Вінстона відвезли за чотири тижні до його восьмиріччя, коли минула вже половина семестру. Мати привезла його по обіді, й вони сіли випити чаю у директора. «Я весь час боявся розлити чай і справити погане перше враження, — ділився спогадами Черчилль майже п'ятдесят років потому. — А ще з жахом чекав, що мене залишать одного серед чужих людей у цьому величезному, жорстокому і страшному місці».

У школі Вінстону одразу не сподобалось. «Зрештою, — згадував він, — я мав лише сім років, і раніше мені було набагато краще зі своїми іграшками. А іграшки я мав чудові: паровозик зі справжньою парою, чарівний ліхтарик і колекцію солдатиків, майже тисячу штук. Тепер на мене чекали лише уроки». Учні у Сент-Джорджі тримали в залізному кулакові. «Невід'ємною складовою шкільної програми, — писав Черчилль, — було покарання березовими різками — за ітонською модою. Але я впевнений, що ні в Ітоні**, ні тим більше в Герроу (Вінстон учився в Герроу в 1888–1892 роках) моїх ровесників не лупцювали так жорстоко, як тамтешній директор. Він мав повну владу над маленькими хлопчиками, якими мусив опікуватися. Ці покарання були суворішими, ніж у будь-якій виправній школі для малолітніх злочинців».

Разом із Вінстоном у тій школі вчився Роджер Фрай, який свідчив: «Директор сік з усієї сили — двох або трьох ударів вистачало, щоби з'явилася кров, і після 15 чи 20 ударів сидниці бідлашного хлопця перетворювалися на криваве місиво». Сам Черчилль пізніше згадував, як хлопці «тремтіли під час шмагання, слухаючи голосіння інших бідолах».

«Як я ненавидів цю школу, — писав він згодом, — в якому страху прожив понад два роки! Вчився неохоче, у спортивних іграх взагалі не мав жодних успіхів. Рахував дні й години до закінчення семестру, коли нарешті повернуся додому з цього клятого рабства і вишикую моїх солдатиків бойовим порядком на підлозі дитячої кімнати».

Перші канікули Вінстона, після півторамісячного перебування у школі Сент-Джордж, були на Різдво 1882 року. Тепер дім мав іншу адресу: Коннот-Плейс, 2, з північної сторони Гайд-парку, де його батьки житимуть наступні десять років.

* Острів Вайт розташований на південь від узбережжя Великої Британії в протоці Ла-Манш. Улюблене місце відпочинку королеви Вікторії.

** Ітонський коледж і школа Герроу — знамениті привілейовані британські школи для хлопчиків.

«Щодо успіхів Вінстона, — писала мати його батькові 26 грудня, — на жаль, я не бачу жодних. Можливо, минуло ще мало часу. Він дуже добре читає, але оце і все. Перші два дні після повернення розмовляв жакливим вульгарним жаргоном і був дуже галасливим. Загалом я розчарована. Але в школі Еверест сказали, що в наступному семестрі будуть з ним суворіші». Леді Рендольф повідомила чоловікові, що їхній старший син «ще більше дражнить малого» і пообіцяла «взятися за нього», щоб покласти цьому край. Закінчувався лист словами: «Здається, він мене боїться».

Підсумки першого шкільного семестру Вінстона були невтішними. Серед одинадцяти хлопчиків свого класу він посів останнє, одинадцяте, місце. З граматики «зробив перший крок»; у графі «Старанність» було написано: «Може досягти хороших результатів, але в наступному семестрі мусить серйозніше ставитися до своєї роботи в цілому». Звіт закінчувався зауваженням директора: «Дуже правдивий, але наразі весь час бешкетує. Досі не навчився дотримуватися шкільних правил, але цього і не варто було сподіватись».

Крім неприємностей у школі, Черчилль завдавав клопоту батькам і своїм здоров'ям. «Мені дуже шкода, що маленький Вінстон хворіє, — писав лорд Рендольф дружині з півдня Франції першого дня 1883 року, — але я не дуже розумію, що з ним коїться. Таке враження, що вся наша сім'я хвора і не може позбутися лікарів». За чотири дні він знову пише: «Я дуже радий, що Вінні видужав. Поцілуй його від мене». Щоби вилікувати хлопчика, лікарі порадили Черчиллям провести тиждень біля моря, у містечку Герн-Бей.

Після повернення до Сент-Джорджа Вінні постійно і безуспішно просить матір відвідати його. Наприкінці семестру школа традиційно святкувала День спорту. «Будь ласка, дозвольте Еверест і Джеку приїхати і подивитися на змагання, — пише Черчилль, — і приїздіть самі, моя люба. Я чекатиму на Вас, Джека і Еверест». Хоча леді Рендольф не відповіла на запрошення сина, дещо його втішило. «Моя люба мамо, — написав хлопець після Дня спорту, — Ви були такі ласкаві, що дозволили Еверест приїхати сюди. Я гадаю, їй дуже сподобалося», — і додав: «Залишилося тільки 18 днів».

За той семестр Вінстон мав похвальні відгуки про успіхи з історії, географії, перекладу та загальної поведінки. Решта ж відгуків були менш схвальними: твори були оцінені як «дуже слабкі», письмо — «добре, але занадто повільно», грамотність — «гірше не буває». У графі «Старанність» було написано: «Не до кінця розуміє, що таке «наполеглива праця» — мусить налаштуватись і почати працювати в наступному семестрі». Серед групи з дев'ятох хлопчиків він був дев'ятим, а в групі з тринадцяти хлопчиків був тринадцятим.

Того літа, поки Черчилль був у школі, помер його дід — сьомий герцог Мальборо. Глибоко засмучений лорд Рендольф почав шукати розради у подорожах. Як пізніше напише Черчилль у своїх спогадах про батька, «лорд Рендольф з дружиною і сином поспішно поїхав до Гастайна»^{*}. Ця подорож до одного з наймодніших

^{*} Бад-Гастайн — місто в австрійській землі Зальцбург, відомий бальнеологічний курорт і центр зимових видів спорту.

курортів Австро-Угорської імперії стала першою поїздкою Вінстона до континентальної Європи. Дорогою батько й син проїжджали через Париж. «Ми їхали через площу Згоди, — розповідав Черчилль мешканцям Метца шістдесят три роки потому. — Я був спостережливим хлопчиком і, помітивши біля одного з пам'ятників велику кількість вінків і жалобних стрічок, одразу спитав батька, що це означає. Він відповів: «Ці скульптури символізують провінції Франції. Дві з них, Ельзас і Лотарингію, під час останньої війни захопили німці. Французи цим дуже незадоволені і сподіваються колись повернути їх». Я чітко пам'ятаю, що подумав тоді: «Надіюся, що вони їх повернуть».

Після повернення до Сент-Джорджа результати навчання Вінстона поліпшилися — на відміну від поведінки. «Семестр почав добре, — йшлося у звіті, — але останнім часом *нестерпно* бешкетував! В цілому успіхи непогані». У звіті за наступний семестр було написано: «іноді демонструє надзвичайно добрі» знання з історії та географії. Директор написав: «Сподіваюся, він починає розуміти, що школа — це робота і дисципліна» і додав: «Вельми жадібний до їжі».

У лютому 1884 року лорд Рендольф вирішив балотуватися до парламенту від Бірмінгема, оскільки Вудсток, так само як сотні містечок, де жили інші сім'ї британської аристократії, опинився на межі зникнення. Відправившись балотуватися до району, де переважали радикали, він мав намір продемонструвати, що «демократія торі» — не лише гасло.

У березні дружина директора школи відвідала центральну Англію. «Вона чула, — писав матері Вінстон, — як усі довкола закладалися два до одного, що папá виграє вибори у Бірмінгемі». Це був перший лист Черчилля, в якому йшлося про політику. Далі він описував шкільну подорож на природу: «Ми всі днями їздили до піщаного кар'єра і грали в дуже захопливу гру. Глибина його приблизно 7 метрів, вилізти нагору дуже тяжко, і хто спочатку зривався, все одно щосили продовжував змагатися з іншими».

У наступному звіті про навчання Вінстона зазначалося, що хлопчик, безперечно, розумний, але відчувається дуже нещасливим. З історії та географії оцінки були «дуже добрі, особливо з історії», проте поведінку оцінили як «надзвичайно погану. На нього не можна покладатись ні в чому», а двадцять запізньєнь на ранкові заняття за сорокаденний семестр були названі «ганебними». Далі в звіті зазначалося, що учень «весь час завдає клопоту» і постійно з усіма свариться, а також «не може ніде і ніколи поводитися як слід». Проте навіть директор школи Сент-Джордж не міг не помітити, що дев'ятирічний хлопчик «має дуже добрі здібності».

З Вінстонових листів до матері в наступному семестрі видно, яким самотнім він був у тому ворожому світі: «Дуже нелюб'язно з Вашого боку, що не пишете мені, — писав він на початку червня. — Я отримав від Вас лише одного листа в цьому семестрі». В цьому літньому семестрі за навчання хлопця знову похвалили: з граматики, музики та французької мови він отримав оцінку «добре», а з історії і географії — «дуже добре». Про загальну поведінку було написано: «Краще, але все

одно недисциплінований». Директор зауважив: «Він не має честолюбства; якби він доклав справжніх зусиль, то міг би закінчити семестр першим учнем».

Коли хлопцеві виповнилося дев'ять з половиною років, батько дав йому книгу «Острів скарбів» Роберта Льюїса Стівенсона. «Я пам'ятаю, з якою насолодою проковтнув її, — згадував Черчилль. — Мої вчителі раптом побачили, що я заспокоївся, подорослішав, читаю складні як на свої роки книжки — і все одно залишаюся останнім учнем у класі. Вони дратувались і випробовували на мені різноманітні способи примусу, але я був упертим». Літній шкільний звіт знову свідчив про недисциплінованість, зокрема у графі «Старанність» було написано: «В цілому задовільно. Час від часу завдає великого клопоту».

Що то був за клопіт, у звіті не сказано, але інший учень Сент-Джорджа, Моріс Барінг, який вступив до школи трохи пізніше Вінстона, писав у своїх мемуарах, що Черчилля було покарано різками «за те, що він узяв цукор з комори, але ніяк не розкався, а натомість схопив з гачка над дверима улюбленого солом'яного капелюха директора і розтоптав його так, що той аж розлетівся». Про непокору Вінстона вже тоді пішли легенди.

Восени хлопчик знову захворів. Сімейний лікар Черчиллів Робсон Руз, який мав практику в Лондоні і Брайтоні, порадив: «Здоров'я хлопчика може покращитись, якщо його перевести до школи біля моря» і запропонував школу в Брайтоні, де вчився його син. Руз радив пильнувати хлопчика. «Оскільки тепер вважалося, що здоров'я моє слабке, — напише згодом Черчилль, — то було вирішено, що мені бажано постійно перебувати під його опікою». Новим пансіоном, який знаходився в двох приміщеннях за адресою Брансвік-Роуд, 29 і 39 у Брайтоні, керували дві сестри Томсон. Семестр почався у вересні 1884 року. «Мені тут дуже подобається», — писав Вінстон матері у кінці жовтня. За два дні він знову написав: «Я дуже витратився, купивши чудовий альбом і марки, тож надішліть мені трохи грошей, будь ласка».

30 листопада Черчилль відсвяткував свій десятий день народження. Трьома днями пізніше його батько відбув з Англії до Індії, де залишався до березня 1885 року, занурившись у проблеми цього субконтиненту: його мали призначити Державним секретарем у справах Індії, якщо консерватори повернуться до влади. Сім'я проводжала сера Рендольфа. «Я би хотів бути з Вами на тому прекрасному кораблі, — написав Черчилль, коли повернувся до школи. — Після прощання з Вами ми пішли і поїли трохи супу в готелі, щоб не було так сумно. З вікна потягу ми бачили, як Ваш великий пароплав виходив із гавані».

Тієї зими сестра леді Рендольф Клара писала американській бабусі Черчилля: «Вінстон став таким милим, чарівним хлопчиком». Проте у середині грудня його матері надійшов тривожний лист від однієї з сестер Томсон, Шарлотти: з Вінстоном «трапилася прикрість, яка могла мати дуже серйозні наслідки». Далі Шарлотта пояснювала: «Він працював над завданням на іспиті з малювання і посварився з хлопцем, котрий сидів поруч, через ніж, якого їм дав учитель для виконання завдання. Все відбулося дуже швидко, Вінстон отримав удар ножом у груди, має неглибоку рану».

Доктор Руз запевнив, що хлопчика «поранено легко, але могло бути гірше». Міс Томсон додала, що на того учня постійно скаржаться, бо має дуже запальну вдачу, і його батькам пропонують забрати сина зі школи. Леді Рендольф писала про цей інцидент чоловікові без особливого співчуття: «Я не маю сумніву, що Вінстон жакливо дражнив хлопця, і нехай це стане для нього уроком». Черчилль повернувся до Лондона на кілька днів з доктором Рузом. Тоді леді Рендольф дізналася, що складаний ніж «увійшов приблизно на чверть дюйма*», але в листі до лорда Рендольфа зазначила: «Звісно, як я і припускала, це він смикав того хлопчика за вухо».

«Вінстон завжди втрапляє у якусь халепу, — писав дружині лорд Рендольф з Бомбея. — Лише з ласки долі його не поранено значно гірше».

Перший семестр у Брайтоні закінчився за тиждень до Різдва. Вінстон отримав не найкращі оцінки, — поза сумнівом, частково через поранення, — опинившись на останньому місці в класі з французької та англійської мов, а також з математики. Проте у звіті зазначалося, що він «почав приділяти роботі помітно більше уваги у другій половині семестру». Черчилль пізніше писав: «Ця школа була меншою за ту, яку я залишив. А ще вона була дешевшою і не такою претензійною. Але в ній відчувалися доброзичливість і турбота, яких зовсім не було в моїх попередніх школах».

Різдвяні канікули 1884 року Вінстон провів у Лондоні. Його мати не могла собі дати ради з ним. «Я накажу привезти Джека додому, не чекаючи Різдва, — написала леді Рендольф сестрі Кларі, — оскільки не впевнена, що впораюся з Вінстоном без Еверест; боюся, навіть вона не зможе цього зробити». Черчилль повернувся до Брайтона 20 січня 1885 року і наступного дня написав матері: «Ви, мабуть, раді, що я поїхав: Джек більше не кричить, не нарікає. Мабуть, настав рай на землі». За три дні він розповів їй про успіхи у школі: «Сьогодні я катався верхи і їхав без повода легким галопом».

Як колись в Ескоті, так тепер у Брайтоні Вінстон дуже хотів, аби мати його відвідала. Одним із приводів була шкільна вистава. «Я чекаю на Вас, — пише він наприкінці січня, — і справді засмучуся, якщо Вас не побачу, тож приїздіть». Леді Рендольф приїхала і привезла з собою п'ятирічного Джека. «Вони були такі щасливі разом, — написала вона чоловікові наступного дня, — а Вінні був неймовірно збуджений, але, як на мене, мав блідий і хворобливий вигляд. Скільки клопотів із цим хлопчиком!» І далі: «Він сказав мені, що дуже щасливий; на мою думку, йому подобається у цій школі».

За той семестр Вінстон мав «вельми задовільні успіхи»: з англійської і французької мов та з математики посів четверте місце серед десяти учнів класу. Проте з поведінки був двадцять дев'ятим із двадцяти дев'яти. У школі відчувалося, що популярність лорда Рендольфа зростає. «Я катався верхи у товаристві одного джентльмена, — писав Черчилль батькові у травні, — який вважає, що Гледстоун — дикун і що «отой із закрученими вусами мусить стати прем'єром». А водій трамвая, що їхав уздовж набережної, так прямо й сказав: "Прем'єр-міністром буде лорд Р. Черчилль"».

* 6 міліметрів.

Вінстон учився плавати, і написав своїй матері того місяця, що у нього це чудово виходить. Йому також подобалася їзда верхи. Щодо предметів: «Моя французька і латина просуваються непогано, але з давньогрецької я досить сильно відстаю». Проте хлопець сподівався продовжити навчання у Вінчестері*, тому обіцяв «намагатися працювати більше».

Десятирічний Вінстон прийшов у захват, коли прочитав про свого батька у газеті «Графік»**; він написав матері, що стаття «справді дуже хороша», з фото «папа у бібліотеці з усіма цими фотографіями та письмовим приладдям». За шість днів ліберали програли вибори до Палати громад, і Гледстоун пішов у відставку. Лідер консерваторів лорд Солсбері сформував новий уряд, а Рендольфа Черчилля призначили державним секретарем у справах Індії.

Того липня закінчився третій семестр Вінстона у брайтонській школі. Хоча з поведінки він, як і раніше, пас задніх (тридцятий з тридцяти), але мав досить високі оцінки з предметів: був першим з класичних дисциплін*** у класі з дев'яти учнів і третім з французької мови. «Дуже помітний прогрес протягом семестру, — писала Шарлотта Томсон. — Якщо він і надалі працюватиме наполегливо і старанно, як у цьому семестрі, то досягне справді хороших результатів». Літні канікули Вінстон із братом провели у місті Кромер на Північному морі. Їхні батьки знову відпочивали окремо від дітей. «Будь ласка, приїжджайте до нас пошвидше», — благає хлопець у середині серпня. І за шість днів питає знову: «То Ви приїдете до мене?»

Леді Рендольф не відповіла на його прохання, натомість влаштувала для старшого сина на канікулах уроки з гувернанткою. Вінстону це аж ніяк не сподобалося. «Мені це не подобається, бо я постійно прив'язаний до одного місця», — пише він матері 25 серпня, а через вісім днів він пише знову: «Погода хороша. Але гувернантка така зла, така сувора, що мені зовсім не радісно». Єдиною втіхою для нього було, що за кілька днів мала приїхати його мати й залишитися на десять днів: «Тоді я зможу розповісти Вам про всі свої клопоти».

Псували канікули і хвороби. Спочатку через висип на нозі Вінні змушений був пересуватися у візку, запряженому віслюком. «А пізніше, — пояснював він, — настрій у мене був не з найкращих, але, гадаю, це через печінку, бо у мене «розлилася жовч і я дуже розстроївся, а температура одного разу піднялася до 100 градусів замість звичних 98 і 2/5»****.

Повернувшись до Брайтона для навчання в осінньому семестрі, Вінстон прочитав у місцевій газеті, що його батько виступав у цьому містечку. «Не розумію, чому Ви не заїхали, щоби побачитися зі мною, коли були у Брайтоні, — писав хлопець. — Я дуже засмутився, але гадаю, що Ви просто не мали часу». Як державний секретар у справах Індії лорд Рендольф санкціонував військову операцію проти короля

* Вінчестерський коледж — одна з дев'яти найстаріших престижних чоловічих привілейованих середніх шкіл, заснована в 1382 році єпископом Вінчестерським.

** Британська ілюстрована тижнева, а згодом і щоденна газета, яка виходила з 1869 по 1932 рік. Попередниця «Нешнл Джеографік».

*** Мова і література стародавніх Греції і Риму.

**** За Фаренгейтом; відповідно 37,8 та 36,8 градуса за Цельсієм. Далі в тексті температура зазначатиметься за Цельсієм.

Бірма Тібо, який відмовлявся припинити напади на британських комерсантів та торговельні судна та ще й підвищив мито одній з британських торговельних компаній. Протягом десяти днів було захоплено місто Мандалай, а короля посадили у в'язницю. Майбутнє Бірми тепер мало вирішуватись у залі засідань уряду на Даунінг-стріт, 10. Вінстон згодом писав, що лорд Рендольф «беззастережно виступив за анексію». Лорд Солсбері вагався, але аргументи лорда Рендольфа переважили: 1 січня 1886 року «як новорічний подарунок королеві» (за його словами) Бірма була приєднана до Британської імперії.

26 січня 1886 року Палата громад розпустила уряд консерваторів, а після цього відбулися загальні парламентські вибори. Хоча лорд Рендольф і зберіг свій мандат, ірландські націоналісти отримали рівну з консерваторами кількість голосів. Ліберал Гледстоун домовився з представниками гомрулу* і сформував уряд за підтримки Ірландської націоналістичної партії. Кажуть, що юний Черчилль, який тоді вчергове переживав проблеми з грошима, нібито сказав: «Нас усунули від влади, і тепер вони заощаджують на мені».

Того березня одинадцятирічний Вінстон через запалення легенів мало не опинився на порозі смерті: температура підскочила до 40 градусів. Леді Рендольф негайно виїхала до Брайтона, а за нею поспішив її чоловік. «Я в сусідній кімнаті, — звітував леді Рендольф доктор Руз увечері 14 березня, — і доглядатиму хворого протягом ночі, бо непокоюся». Опівночі тієї неділі лікаря стривожила висока температура хлопця, яка не спадала. «У нього виснаження», — сказав він лорду Рендольфу о шостій ранку. «Я ввів стимулююче через рот і пряму кишку, в результаті температура о 2:15 ночі знизилася до 38 градусів, а зараз уже до 37,7, дякувати Богові! — і додав: — Я сьогодні не поїду на роботу до Лондона і залишуся з хлопчиком».

До полудня в понеділок, 15 березня, температура піднялася знову. «Ми все ще боремося за Вашого хлопчика, — писав лікар лорду Рендольфу о першій годині пополудні. — Температура зараз 39,4, але в нього *поліпшився* апетит, і стан легенів не погіршився. Доки мені вдається утримувати температуру нижче поділки 40,5, я не хвилююся». Криза тривала, але Руз був упевнений, що небезпеку можна відвернути. «Добре харчування, зміцнюючі препарати і постійний догляд врятують вашого сина», — записав він о першій годині дня й додав: «Я впевнений в успіху».

Об одинадцятій вечора лікар надіслав лорду Рендольфу ще одну цидулку: «На мій погляд, хлопець дуже стійко зносить ці тяжкі випробування! Температура 39,7°, і я задоволений, бо очікував, що буде 40!» Принаймні наступні 12 годин хвилюватися нічого, «тож, *будь ласка*, поспіть, бо зараз у нас все під контролем!» І все ж небезпека ще не минула. Наступного ранку Руз повідомив: «У нас була дуже неспокійна ніч, але ми впоралися». Пульс хлопчика «прослуховується добре; сподіваюся, що гарячка скоро спадє і він зможе нормально заснути». Ліву легеню хвороба не зачепила. Можна очікувати, що впродовж наступної доби «цей критичний

* Боротьба за автономію Ірландії (70-і роки XIX — початок XX століть), що передбачала створення ірландського парламенту і національних органів управління при збереженні верховної влади Великої Британії.

стан» збережеться. Наприкінці записки Руз додав: «Я виклав Вам факти, хлопець добре опирається хворобі, і відчуваю, що він, дасть Бог, одужає».

Вранці середи 17 березня найгірше вже було позаду. «Вінстон *спокійно проспав 6 годин*, — повідомив Руз. — Гарячка спала. Температура — 37,2 градуса, пульс 92, частота дихання 28. Він передає Вам і її світлості вітання». Хлопець дуже хотів побачити місіс Еверест, а та чекала першої ж нагоди бути з ним. Проте лікар не дозволив і написав до леді Рендольф 17 березня вдень: «Пробачте, що турбую Вас через це, але хочу, аби Ви зрозуміли, що Вінстону абсолютно необхідні спокій і сон. Місіс Еверест не слід сьогодні допускати до кімнати хворого: навіть радісне збудження від того, що він її побачить, може йому зашкодити! А я дуже боюся рецидиву, бо знаю, що небезпека ще не зовсім минула».

Дізнавшись, що найгірше позаду, чоловік сестри леді Рендольф Мортон Фрюен написав їй 17 березня: «Бідолашний Вінні! Сподіваюся, що ускладнень не буде. Навіть якщо він надовго залишиться хворобливим, все одно це Вам буде більшою втіхою після того, як доля повернула його з порога незвіданого».

Хлопчик поступово одужував. Його батько двічі приїздив до нього в Брайтон: у березні він привіз виноград, а в квітні — іграшковий паровоз. Ці часи були дуже непростими для лорда Рендольфа. Гледстоун зобов'язав уряд лібералів внести законопроект про гомрул, у якому йшлося, зокрема, про створення ірландського парламенту, який би мав повноваження займатися всіма суто ірландськими справами. Лорд Рендольф критикував цей закон і щосили намагався запобігти його прийняттю, наголошуючи, що під владою переважно католицької адміністрації ірландські протестанти опиняться у скрутному становищі. 8 травня газета «Таймс» надрукувала його листа до одного з членів ліберальної партії з Глазго, в якому лорд Рендольф попереджав: якщо уряд лібералів нав'яже гомрул ірландським протестантам, то «Ольстер підніметься на боротьбу, і Ольстер буде правий». Ця фраза стала бойовим гаслом протестантів Півночі.

У липні Вінстон уже почувався досить добре і міг повернутися до школи. Він хвилювався з приводу загальних парламентських виборів, які наближалися, і писав матері: «Сподіваюся, що консерватори пройдуть. Як ви гадаєте, пройдуть?» 2 липня на дільниці, де балотувався його батько уже відбулися вибори. «Я дуже радий, що папа мав у Південному Педдінгтоні таку перевагу. Вважаю це перемогою!» За лорда Рендольфа віддали голоси 2576 виборців, а за його суперника — 769. Від результатів виборів залежало те, яку роль відіграватиме Джозеф Чемберлен і сімдесят сім його прихильників, котрі виступили проти самоврядування Ірландії, вийшли з ліберальної партії, назвали себе «ліберал-юніоністами» і підтримали консерваторів. Спираючись на цей союз, лорд Солсбері сформував свій другий уряд. Почалося створення нової консервативно-юніоністської партії. Через п'ятдесят три роки Вінстон Черчилль стане її лідером.

Лорд Рендольф, який активно підтримував відокремлення ліберал-юніоністів, став канцлером Казначейства^{**}. Йому було тридцять сім років. Вінстон, який

^{*} Офіційна назва консервативної партії Великої Британії; неофіційна назва — «торі».

^{**} Аналог міністра фінансів в інших країнах.

уважно слідкував за виборами і за подальшим розвитком подій, дуже пишався перемогою батька. Йому також було добре у Брайтоні. «Я поступово міцнішав на цілющому повітрі серед лагідної природи, — писав він згодом. — Тепер мені дозволяли займатися тим, що мене цікавило: вивчати французьку мову, історію, вчити вірші напам'ять і, насамперед, кататися верхи і плавати. На відміну від попередніх шкільних років, про ті роки у мене залишилися приємні спогади».

Через шість років, навчаючись у Герроу, Черчилль згадував про Брайтонську школу вже не так захоплено: «Я часто думаю про сестер Томсон, — писав він шкільному товаришу, — і дійшов висновку, що більшість правил і майже вся їжа були достоту огидними. Проте я далекий від того, щоби ганити міс Кейт чи міс Ш (Шарлотту), бо завжди «зберіг найкращі спогади про обох», але коли згадую півсоиски... б-р-р!!!»

В одному з листів, написаних влітку 1886 року до матері, Вінстон зазначав: «Мені дуже шкода, що кажу про це, але я зовсім не маю грошей і був би дуже радий отримати трохи готівки». Це було не перше і не останнє його звернення за грошима: просьби вислати гроші множилися, а мати у відповідях нарікала на його марнотратство. Хлопець все більше цікавився світом за межами школи. Того вересня він розповів матері, що муніципалітет Брайтона витратив 19 тисяч фунтів на розширення набережної: «На мою думку, це марно витрачені кошти». У перерахунку на вартість грошей у 1990 році ця сума складала б 750 тисяч фунтів.

Цього листа Вінстон написав за чотири дні до того, як лорд Рендольф у своїй промові в місті Дартфорді, що у графстві Кент, зобов'язався добитися скорочення витрат уряду. Восени Черчилль-старший планував внести зміни до бази оподаткування, аби, як зазначив згодом його син, використати «значно сумлінніше, ніж попередники, основний демократичний фінансовий принцип: рівень оподаткування мусить відповідати платоспроможності громадянина».

Тієї зими Вінстон, який завжди прагнув батькової любові, знову зазнав розчарування. 10 листопада, за три тижні до свого дванадцятиліття, він писав батькові: «Ви знову так і не відвідали мене, коли в неділю були в Брайтоні». Батько вже вдруге приїжджав у Брайтон, але до сина не заходив.

Готуючи свій перший бюджет, лорд Рендольф намагався переконати Першого лорда Адміралтейства та Державного секретаря з військових питань у необхідності зменшити витрати цих відомств у наступному році. Це дало б можливість запровадити більш справедливую систему оподаткування і запобігти «честолюбній зовнішній політиці, що спирається на нарощування озброєнь», як пізніше зазначатиме його син. 20 грудня, коли стало зрозуміло, що обидва військові міністри не збираються скорочувати витрати своїх відомств, лорд Рендольф написав лорду Солсбері: «Я не хочу сперечатися і сваритися на засіданнях Кабінету, тому змушений просити дозволу покинути свою посаду в уряді і піти у відставку». Солсбері, отримавши цього листа, прийняв його як прохання про відставку і прийняв її. Лорд Рендольф був у відчаї: цей лист мав стати лише попередженням — можливо, вирішальним ударом у його боротьбі з Адміралтейством та військовим відомством — але аж ніяк не заявою про відставку, що зненацька обірвала його кар'єру.

Але справу було зроблено: лорд Рендольф більше не був канцлером Казначейства. Тепер він уже ніколи не представить бюджету і не повернеться до уряду. Через двадцять років Черчилль-молодший опублікував докладну розповідь про відставку свого батька. «Звісно, він сподівався, що всі решта поступляться, — писав Вінстон. — Безсумнівно, він гадав, що переможе». Помилкою лорда Рендольфа було те, що він «не помітив, яке збурення і заздрість викликав його несподіваний зліт до влади».

Дванадцятирічний хлопчик скоро відчує цей громадський гнів. В лютому 1887 року леді Рендольф писала чоловікові, який тоді перебував у Марокко: «Вінстона водили на пантоміму у Брайтоні; там обсвистали твоє зображення; він розплакався, а потім гнівно обернувся до якогось чоловіка, що свистів позаду нього, і сказав: «Припиніть цей дебош, ви, радикале кирпатий!!!» Лорда Рендольфа так вразила відданість сина, що він наказав передати Вінстону золоту монету. «Всі ми, звісно, чекали, що він знову з'явиться при владі, — писав згодом Черчилль-молодший. — Ми, діти, бачили, як перехожі знімали перед ним капелюхи на вулицях, а робітники широко усміхалися, заглядавши його великі вуса».

Того літа Вінстон відчайдушно боровся за дозвіл поїхати до Лондона на ювілей королеви Вікторії. З цією метою Він написав матері три листи. Ось перший із них:

Люба мамо, міс Томсон не хоче, щоб я поїхав додому на ювілей; вона каже, що мені все одно не дадуть місця у Вестмінстерському абатстві, тому і їхати не варто. А також що Ви будете дуже зайняті, і не матимете для мене досить часу.

Але Ви знаєте, що не в цьому справа. Я хочу подивитися виставу Баффало Білла. Я дуже засмучуся, навіть не тільки засмучуся, а буду просто нещасним, бо ви ж мені обіцяли, і я ніколи знову не повірю вашим обіцянкам. Але я знаю, що мама дуже любить свого Вінні і ніколи так не вчинить.*

Напишіть міс Томсон і скажіть, що ви мені пообіцяли і хочете, щоб я приїхав додому. Я знаю, що Джек щодня благає вас дозволити мені приїхати, бо якщо я не поїду зараз, то зможу приїхати додому лише через сім тижнів після ювілею. Не засмучуйте мене. Якщо ви напишете до міс Томсон, вона вам не відмовить. Я міг би повернутися додому в суботу і залишитися до середи. Я багато про що хочу розповісти вам, про приємне і неприємне. Не забудьте це, заради мене. Я почуваюся досить добре, але дуже переживаю через приїзд додому, і сильно засмучуся, якщо ви мені не дозволите.

Цей лист був відправлений з Брайтона 11 червня. За добу Вінстон пише знову: «Сподіваюся, що Ви мене не розчаруєте. Непевність завжди бентежить. Напишіть мені зворотною поштою, будь ласка!!!» До цього Черчилль додав чернетку листа, який мати могла б надіслати міс Томсон: «Чи не могли б ви дозволити

* Баффало Білл (справжнє ім'я Вільям Фредерик Коді; 1846–1917) — американський військовий, мисливець на бізонів та шоумен. Став відомим, коли організовував популярні видовища «Дикий Захід» з картинами з побуту індіанців і ковбоїв.

Вінстону поїхати до Лондона у суботу 18 червня на ювілей, — йшлося в чернетці. — Я дуже хочу, щоб він побачив процесію, і обіцяла, що він приїде додому на ювілей».

У чернетці хлопець не пише про Баффало Білла. Але матері нагадує і про цей нюанс поїздки. Шоу мало відбутися у виставковому центрі «Ерлз Корт», виступав сам Баффало Білл Коді з номерами, в яких брали участь індіанці, ковбої, скаути, колоністи та мексиканці. Другий лист закінчувався словами: «Заради Бога, не забудьте!» Третій лист, відправлений 15 червня, був лаконічним: «Я так втомився від очікування, що мало не божеволію. Міс Томсон каже, що вона мене відпустить, якщо ви напишете їй і попросите за мене. Заради мене, напишіть їй, поки не пізно. Напишіть міс Томсон зворотною поштою, будь ласка!»

Старання Вінстона були винагороджені. Леді Рендольф поступилася, і її старший син, як він того й хотів, поїхав до Лондона на святкування п'ятдесятої річниці вступу на престол королеви Вікторії. То були бурхливі відвідини. «Я сподіваюся, що ви скоро забудете, як погано я повадився вдома, — написав він матері у день повернення до Брайтона, — і не позбавите мене розваг під час літніх канікул». Вінстон додав, що двоє хлопчиків, які також їздили до Лондона, повернулися навіть пізніше, ніж він. І про навчання: «Я успішно опановую Евкліда. Я і ще один хлопчик — найкращі у школі». Чотирма днями пізніше він повідомив, що має «капітальні» успіхи у вивченні грецької мови і латини. А в листі від 5 липня передав слова одного з учителів: «у мене значно покращилися знання з грецької мови». Це було важливо, бо «без неї не приймають до Вінчестера, отже, я радий, що почав робити успіхи».

Вінстон сподівався провести літні канікули в Парижі «або десь на континенті», але підозрював, що матір мала щодо нього інші плани. «Моя любя, — писав він їй за три тижні до початку канікул, — я сподіваюся, що Ви не збираєтеся зіпсувати мені канікули, найнявши репетитора». Але саме це вона і збиралася зробити, а репетитором мав стати його вчитель з грецької мови — двадцятичотирирічний Джеймс Бест. Черчилль дещо заспокоївся: «Ну, якщо це мій вчитель, то він мені подобається, і я не заперечую, але за однієї умови: ніякої роботи. Я не ставлю жодних інших умов, крім цієї», — написав він матері і додав: «Я ніколи не працював на канікулах і не збираюся робити цього тепер. Я поводитимусь дуже добре, якщо мене не будуть змушувати працювати і не докучатимуть цим».

Проте леді Рендольф твердо вирішила, що старший син під час канікул має вчитися. Але ж і він на той час уже навчився відстоювати власну думку. «Я обіцяв Вам, що буду дуже хорошим хлопчиком на канікулах, — писав він 14 липня. — Але, *будь ласка*, звільніть мене від роботи, тому що я багато працюю в цьому семестрі та матиму багато справ на канікулах. Я завжди маю чим зайнятися за містом — можливо, цілими днями ловитиму метеликів (як минулого року). Дозвольте мені хоч один тиждень цим зайнятися». Навіть якщо заняття триватиме бодай одну годину на добу, — писав він своїй матері, — «я відчуватиму, що мені слід буде повертатися до певної години, і це нависатиме наді мною, як чорна тінь і псуватиме все задоволення».

Вчитися все ж таки довелося, хоча частину канікул Вінстон знову провів із Джеком та місіс Еверест на острові Вайт. Після повернення до Брайтона він дізнався, що батьки збираються віддати його до школи не у Вінчестері, куди він готувався, а в Герроу. Ця школа містилася на височині і підходила хлопцю краще через його хворобливість. Цієї осені доктор Веллдон, директор школи, написав лорду Рендольфу: «Запевняю Вас, що розміщу його в гуртожитку, де за його здоров'ям будуть уважно наглядати».

Вінстон писав батькові: «Я дуже радий, що піду до Герроу, а не до Вінчестера. Вважаю, що складу вступні іспити, вони не такі складні, як у Вінчестері». З арифметики «ми проходимо корені квадратні і вже майже закінчили десяткові дробі та потрійне правило», з грецької — другу групу дієслів. Хлопець наприкінці семестру мав грати Мартіна у «Лікарі мимоволі» Мольєра і розучував роль в уривку з п'єси Аристофана «Вершники», «в якій лише дві дійові особи, і одна з них — я».

Готуючись до попередніх вступних іспитів, Вінстон успішно визубрив грецькі дієслова. З власної ініціативи він звернувся за порадою до хлопчика, з яким колись вчився у Брайтоні і який уже вступив до Герроу. «Він відписав мені і про все докладно розповів», — повідомив Черчилль матері. З наближенням іспитів його настрій покращувався: «Сподіваюся, що досягну успіху, тому що довго і наполегливо працював». Джек і місіс Еверест перебували у Брайтоні, і з цього він теж радів. Результати іспитів вражали: історію Англії, алгебру, античну історію та історію Біблії він склав першим з чотирьох, а географію і математику — другим.

Поки тривали іспити, лорд Рендольф навідався до Брайтона і повів свого тринадцятирічного сина на чай. А Вінстон уже планував, як розважатиметься на Різдво. «Не треба різдвяної ялинки цього року, — написав він матері 12 грудня. — Нехай краще буде фокусник, а ще чай, розваги й ігри». За три гінеї, зауважив Вінні, фокусник «демонструє черевомовлення і цілу годину показує фокуси». Він хотів запросити кількох хлопчиків і склав список запрошених «з їхніми адресами».

Але його різдвяним планам здійснитися не судилося. За п'ять днів його батьки збиралися від'їхати до Росії та пробути там до лютого. «Мені так шкода, що проведе свята без вас, — писав хлопець матері, почувши цю новину від міс Томсон, — але я намагаюся «не падати духом». Але, звісно ж, свята у нас не вийде». Він повернувся до Лондона і провів Різдво без батьків. «Без Вас тут дуже сумно», — нарікав він у листі матері від 26 грудня і додав, що отримав дві шкільні нагороди — з англійської мови і зі Святого письма.

Того Різдва місіс Еверест захворіла на дифтерію. «Дуже тяжко це переносити, — писав Черчилль матері 30 грудня, — нам так прикро». Вони з Джеком переїхали з Коннот-плейс до будинку доктора Руза по вулиці Хілл-стріт, 45, неподалік від Берклі-сквер. Через чотири дні хлопчики поїхали до бабусі у Бленем, де пробули один тиждень. «Це пішло їм на користь, — писала лорду Рендольфу вдова-герцогиня 8 січня 1888 року, — Вінстон у мене поводився добре — так, як ти хотів. Він розумний хлопчик і не такий вже затятий пустун, але вимагає міцної руки. Джек не потребує суворого нагляду».

Повернувшись до Лондона, брати оселились у герцогині на Гровнор-сквер, 46. Їх виводили на нову виставу «Корабель Її Величності "Пінафор" Гілберта і Саллівана» та на пантоміму «Кіт у чоботях». Але щодня з десятої до сьомої з ними була гувернантка, а вечорами герцогиня їх не часто випускала з дому. «Боюся, що Вінстон вважає мене дуже строгою, — писала герцогиня синові 19 січня, — але я справді гадаю, що він ходить розважатися занадто часто і не схвалюю пізніх повернень додому. Він дуже легко збуджується, але наразі лагідний і не бешкетує. В понеділок уже мусить повертатися до школи». Вінстон дуже хвилювався за місіс Еверест — «Жіночку», як він її називав, і писав матері в Росію: «Було б набагато гірше, якби Жіночка померла».

У Лондоні Вінстон залишив леді Рендольф листа, в якому просив купити йому «хороші латинсько-англійський і англо-латинський словники». За тиждень попросив ще і словник давньогрецької мови, бо почав читати Вергілія, «який мені подобається», а також Геродота в оригіналі. Він був певен, що добре складе вступні іспити до Герроу. «Я чув, що алгебра є одним із додаткових предметів і сподіваюся, що матиму з неї хорошу оцінку, бо вона мені дуже подобається». До кінця семестру хлопець знав першу книгу Евкліда «прекрасно, навіть краще, ніж треба. Обов'язкові предмети — лише арифметика: прості і десяткові дроби, і прості й складні проценти, а я це знаю». З мовами теж проблем не виникало: «Я вивчив кілька неправильних грецьких дієслів і багато французьких. Я так хочу вступити!»

У лютому Вінстон пише матері: «Я багато працюю, щоби вступити до Герроу». Латинську поезію знав «не дуже добре, але це не надто важливо, основне — проза, а її я швидко опановую». Ще вивчав географію Сполучених Штатів: «Коли повернуся додому, Ви мусите перевірити мене». Читав хлопець і твори сучасних авторів: згодом, коли Райдер Хаггард** надіслав йому свою останню книгу про Алана Квотермейна, Черчилль відповів, що «вона цікавіша» за «Копальні царя Соломона» і більше йому сподобалась.

За дев'ять днів до вступних іспитів до Герроу Вінстон написав батькові, що вивчив ще одну групу давньогрецьких дієслів і закінчує «другу книгу «Енеїди» Вергілія, вона мені подобається більше, ніж будь-що інше. Сподіваюся, я складу іспити. Я таки точно їх складу».

Впевненість Вінстона була обґрунтованою. 15 березня склав іспит, але при цьому дуже нервував. Шарлотта Томсон повідомила лорду Рендольфу, що Вінстона у потязі «сильно нудило». Вона хвилювалася, що «нервові збудження» відіб'ється на результатах, і мала рацію. «Я дуже засмучена, він ледве справився, — написала Шарлотта після ранкових іспитів. — І був жакливо розстроєний». Проблема виникла з латинським перекладом: хлопець «знову і знову» запевняв її, «що ніколи не перекладав з латини на англійську, тож не міг упоратися з уривком прозового

* Лібретист Вільям Шверк Гілберт (1836–1911) і композитор Артур Салліван (1842–1900) були партнерами і створили разом багато музичних вистав, які мали великий успіх у вікторіанську епоху.

** Генрі Райдер Хаггард (1856–1925) — англійський письменник, юрист, агроном і ґрунтознавець; класик світової пригодницької літератури, творець літературного жанру «загублений світ», один із фундаторів жанру фентезі.

тексту в завданні. Але я знаю, що більше року він перекладав Вергілія, а Цезаря ще довше, тому була здивована його заявою, але, звісно, не сперечалася».

«Я склав іспит, — писав матері Вінстон 16 березня з Брайтона, — але він був складнішим, ніж я очікував». Переклади з латини і давньогрецької були «дуже-дуже складними», а давньогрецької граматики, «з яких я сподівався отримати високі бали», програма іспитів не містила; не було там і французької. Далі додав: «Дуже втомився, але тепер це не має значення, тому що знаю, що вступив. Я дуже хочу вчитися у Герроу, це таке приємне місце: гарний краєвид, гарні умови, хороший басейн для плавання, хороша спортивна зала, столярна майстерня та інші привабливі речі». У Герроу була ще одна перевага: «Ви зможете часто приїздити до мене влітку, це зовсім поруч із Лондоном, і від вокзалу Вікторія можна доїхати приблизно за годину з чвертю».

Тривав останній місяць у Брайтоні. Вінстон мріяв про повернення додому. «Я страшенно хочу відсвяткувати Великдень із Вами», — написав він 27 березня. Але леді Рендольф знову була у від'їзді, і марно син благав її: «Скоріше повертайтеся додому».